

BURSA'DA SULTAN II. MURAD VAKFI'NİN MALİ TARİHİ (1608-1641)

Yrd. Doç. Dr. Kayhan ORBAY*

Özet

Bursa'nın en büyük vakıflarından biri olan Sultan II. Murad Vakfı başlıca kırsal gelirlere dayalı devasa bir bütçeye sahiptir. Bu çalışma vakfın 17. yüzyılın ilk yarısındaki mali durumunu izlemektedir. Bu yarım yüzyıllık dönem içinde vakıf Celali hareketleri ve kötü hava koşullarından kaynaklanan mahsül kaybı nedeniyle gelir kayıplarına uğramıştır. Ancak vakfın maliyesini asıl zorlayan kadroların şişmesi ve bunun sonuncu maaş ve mutfak giderlerinin yükselmesidir. Kısa dönemli bazı mali sıkıntılara rağmen vakıf incelenen dönem içinde uzun dönemli bir mali kriz yaşamamıştır. Bu da tarımsal koşulların vakfı mali çöküntüye götüreceği bir kötüleşme yaşamadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Vakıf, 17. Yüzyıl, Sultan II. Murad

Abstract

The waqf of Sultan Murad II was one of the largest waqfs in Bursa. It derived the major part of its huge income from rural revenue sources. This study looks at the financial situation of the waqf in the first half of the 17th century. During this time span, the waqf suffered some income loss due to the Celali movements and the harvest failures. However, the most significant factor which was burdening the financial situation of the waqf was the growth in employment and consequent rise in salary payments and kitchen expenditures. Although the waqf went through some financial issues they did not turn into a deep and long-term financial difficulty. This implies that the agricultural conditions did not deteriorate to the extent that they led the waqf into a financial crisis.

Keywords: Bursa, Waqf, 17th Century, Sultan Murad II.

---

* Tarih Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Sultan ve hanedan mensupları ile yüksek mevki sahibi devlet görevlileri tarafından kurulan vakıflar, gelir kaynaklarının yaygınlığı, mali imkanları ve bütçe rakamları ile halk kesimleri tarafından kurulan vakıflardan hayli büyüktür. Aynı zamanda, istihdam ettikleri kişi sayısı ve ifa ettikleri hizmetlerin mali hacmi çok yüksektir. Bu vakıflar kültürel hayatın temel bir kurumu oldukları gibi iktisadi ve ticari yaşamda da merkezi bir ağırlığa sahiptirler (Köprülü, 1938; Peri, 1992; Singer, 2002; Shefer, 2003; Yedi yıldız, 2003). Gerek kırsal kesime yayılmış gelirleri toplayarak kurulu oldukları şehirlerde maaş ve aylık ödemeleri yapmak yoluyla gerekse her türlü vakıf ihtiyacı, tamiratlar ve imaret mutfakları için satınalmalarda bulunmak yolu ile bir yeniden-dağıtımcı kurum olarak faaliyet göstermektedirler. Bu vakıfların bir kısmının mali tarihlerini ve fiili işleyişlerini yeniden inşa etmek için temel önemde olan muhasebe defterleri arşivlerimizde bulunmaktadır (Barkan, 1962-63, 284-89; Orbay, 2006; Orbay, 2007a). Bu arşiv malzemesine dayanılarak vakıfların mali tarihlerini izleyen ve bu yolla yerel iktisadi gelişmeleri inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır (Barkan, 1962-63; Barkan, 1964; Barkan, 1971; Faroqhi, 1974; Faroqhi, 1981; Faroqhi, 1987; Faroqhi, 1988; Yerasimos, 2001; Güran, 2006; Unan, 2006; Orbay, 2007b; Orbay, 2007c). Bu yavaş ilerleyen çalışma alanı iktisadi ve kurumsal tarih alanında tarihyazımına ciddi bir katkı yapma imkanına sahiptir.

Bu çalışmanın amacı da Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın 1608-1641 / 1017-1051 tarihleri arasında mali durumunu inceleyerek ileride Bursa bölgesi ve şehrinin iktisadi tarihi açısından daha kapsamlı değerlendirmelere bir katkıda bulunmaktır (Bursa vakıfları özellikle de Sultan vakıfları için bkz., Barkan, 1988, s. 66-91; Gerber, 1988, s. 149-185). Bu çalışmanın takip eden çalışmalar ile dönemsel olarak genişletilmesi, diğer vakıfların mali incelemeleri ile desteklenmesi ve diğer arşiv malzemeleri ile zenginleştirilmesi mümkündür.¹

16. yüzyılda Bursa şehri sınıai faaliyetlerin gelişmiş olduğu ve kıtalararası ticaret yolunun ulaştığı canlı bir ticaret merkeziydi (Bursa ticareti hayatı, ticaret yolları ve şehrin ipekli sanayi için bkz., İnalçık, 1960; İnalçık, 1994; Ergenç, 2006). Şehrin iktisadi ve ticari gelişiminin arkasında payitaht olmasının mühim payı vardır. Bursa şehri bu vasfıyla temin ettiği vakıfların muazzam desteği ile sınıai ve ticari gelişimin fiziki altyapısını kazanmış, 16. yüzyılda ciddi bir nüfus

¹ Bu çalışmada incelenen muhasebe defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver tasnifinde bulunan MAD 860 ve MAD 5762 defter ciltleri içinde yer almaktadır.

artışı yaşamıştır (Barkan, 1988; Gerber, 1988. Vakıfların şehirleşmede rolleri hususunda bkz., Barkan, 1942a; Barkan, 1942b; Ülken, 1971; Raymond, 2002; Yediyıldız, 2003).

16. yüzyıl sonlarından itibaren ise, tarihyazımında yaygın kabul gören iddiaya göre Bursa şehrinin iktisadi ve ticari tarihi neredeyse tersine akar. 16. yüzyıl sonlarında Anadolu'da Celâli isyanları ticari hayatın akışını kesintiye uğratar, ticaret yolları ve pazarlarda emniyet kaybolur (Uluçay, 1944; Griswold, 1983; Barkey, 1994; Akdağ, 1995a). 17. yüzyıl başlarında Celâli hareketleri Bursa bölgesini de sarar. 16. yüzyıl sonlarının Osmanlı-Safevi savaşları da dış ticarete mal akımında güçlükler yaratır. 16. yüzyıl sonunda yaşanan enflasyonist dönemin de sınai ekonomiyi olumsuz etkilediği görüşü ileri sürülmektedir (Barkan, 1975; Pamuk, 2000; Güran, 2006; Orbay, 2007d). Bu iç gelişmeler neticesinde Bursa'nın ticari hacmi ve sınai üretimi daralır. Bursa'nın en önemli ticari faaliyeti olan ham ipek ithal ve ihracı, yine şehrin en temel sınai faaliyeti olan ipekli dokuma üretim ve ihracı düşer. Bu sınai ve ticari gerilemenin İmparatorluk dışında, daha doğrusu Batı'da ortaya çıkan gelişmelerden kaynaklanan temel sebepleri olduğu da ileri sürülmüştür. Bazı tarihçilere göre yüzyıl sonunda fiyat artışlarının arkasındaki temel neden de Batı'dan akan gümüştür. Avrupa mamulü ucuz kumaşların Osmanlı pazarlarına girerek rekabet etmesi ile dokuma fiyatlarını baskı altına aldığı buna ilaveten Batı'nın gelişen dokuma sanayii için artan hammadde talebinin İmparatorluk'ta hammadde darlığı yarattığı ve fiyatları artırdığı iddia edilmektedir (Akdağ, 1995b). Bunun sonucu Bursa'da ipekli dokuma sanayiinde de üretim daralması ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Dalsar, 1960; Çizakça, 1980; İnalçık, 1994, s. 218-255. Bizans da gelişmiş bir ipekli dokuma endüstrisine sahipti ve üretim, ham ipek İran'dan geldiğinden, savaşlara ve artan hammadde fiyatına bağlıydı, Lopez, 1945).

Vakıf muhasebe defterlerinin analizi yoluyla Bursa'da Sultan II. Murad Vakfı'nın mali tarihinin incelenmesi, Bursa şehri ve bölgesinin iktisadi tarihine katkı sağlaması ve az yukarıda değinilen savların yeni arşiv belgeleri ışığında tetkiki açısından önemlidir. Vakfın kırsal gelirleri ile tarımsal koşullar arasında daha doğrudan bir ilişki bulunmakla birlikte, vakfın Bursa şehrinde temin ettiği gelirler ile şehir iktisadi hayatı arasında sağlam bir ilişki kurabilmek güçtür. Bu nedenle elde edilen sonuçların diğer vakıfların kentsel gelirlerinin analizi ve farklı kaynaklar ile birlikte gözden geçirilmesi sağlıklı olacaktır.

Diğer taraftan, bu çalışmanın sonundaki fiyat tablosunda da görüleceği üzere, vakıf muhasebe defterleri yerel fiyatlarla ilgili bir seri fiyat verisi sağladıklarından iktisadi tarih çalışmalarına destek olacak bir istatistiki temel de sunmaktadır.

Vakfın Mali Analizi

1608 / 1017 yılı muhasebe döneminde vakfın yıllık toplam geliri bir milyon akçayı aşmaktadır (1.028.768 akça). Bunun 865.954 akçası cari mali yıl içinde tahsil edilmiş ve 162.814 akçası baki kalmıştır. Bu bir milyon akça içinde önceki mali dönemden devreden 188.577 akça da bulunmaktadır. Bunun 125.949 akçası alacaklardan yani tahsil edilememiş gelirlere oluşmaktadır. Önceki mali dönemden devreden meblağın 62.328 akçası ise “der-kese” yani kasa nakitidir. Toplam gelir rakamı önceki dönemden devreden meblağı da içerdiğinden ve bazan bu gelir rakamının içine peşin tahsilatlar ile borçlanmalar da girdiğinden vakfın mali durumunu incelerken temel bir gösterge olarak alınmayacaktır. Ancak toplam geliri oluşturan bileşenler dikkate alınacaktır. Bir misal vermek gerekirse, vakfın tahsilat güçlükleri çekiyor olması sonucunda alacakları artmakta ve bu toplam gelir rakamını şişirmektedir. Dolayısı ile vakfın mali durumunda bir iyileşme değil tam tersine kötüleşme söz konusu olmaktadır. Bu nedenle toplam gelir rakamının değil ama onu oluşturan kalemlerin dikkate alınması lazımdır.

Vakfın cari dönemden kaynaklanan gelirleri yani herhangi bir mali yıl içinde sahip olduğu ve işlettiği gelir kaynaklarından elde ettiği gelirlerin toplamı 1608 yılında 840.191 akçadır.² Cari dönem gelirleri ile birlikte vakfın mali incelemesinde esas alacağımız diğer gelir ve gider kalemlerini yansıtan bir tablo çalışmanın sonuna eklenmiştir (bkz. Tablo 1). Gerek çalışmanın bir makale

² Her ne kadar cari dönem gelirleri için vakfın “elde ettiği” gelirler ifadesini kullanmaktaysak da gerçekte durum böyle değildir. Cari dönem gelirlerinin büyüklüğü vakfın mali durumu açısından temel bir göstergedir. Diğer taraftan bu gelirler içerisinde vakfın mukataaya verdiği gelir kaynakları da bulunmaktadır. Aylık kira gelirleri fiilen tahsil edildikleri miktar ile deftere kaydedilirken mukataa gelirleri yıllık sözleşme değerleri üzerinden kaydedilirler. Bu nedenle defterde kayıtlı meblağlar toplamı ile fiilen tahsil edilen meblağlar arasında fark olabilecektir. Aradaki fark deftere alacak olarak kaydedilir. Benzer biçimde vakfın kendi eliyle topladığı nakdi ve aynı gelirlerde de tahsili öngörülmüş miktar ile fiilen tahsil edilebilen miktar farklı olabilir.

sınırları içinde kalması gerekse vakıf maliyesi içinde pek önemsiz olan payları nedeniyle bazı gelir ve gider kalemleri tabloların ve analizin dışında bırakılmıştır. 840.000 akçalık gelir seviyesi ile Sultan II. Murad'ın Bursadaki külliyesi kısaca 'imparatorluk vakıfları' adını verdiğimiz *selâtin ve vüzerâ* vakıfları arasında büyük ölçekli bir vakıf sayılabilir. Cari dönem gelirlerinin sadece 28.692 akçası aylıklar başlığı altında kaydedilmiştir. Aylıklar, vakfın aylık bazda topladığı çoğunlukla kentsel gelir kaynaklarından elde edilen kira gelirlerini içermektedir. Vakfın ana gelir kalemini ise ezici bir ağırlıkla kırsal gelirler oluşturmaktadır.

Aylıklar adı altında toplanan gelirlerin 11.040 akçası aylık 920 akça kira geliri getiren *Murâdiye* çarşısındaki dükkan ve odalardan, 8.100 akçası aylık 675 akça getiren *mâkiyân* çarşısındaki dükkanların kiralarından ve 4.152 akçası Eyne Bey çarşısındaki aylık 346 akçaya kiraya verilen dükkanlardan gelmektedir. Bunların yanı sıra *hammâm-ı küçük* ve *hammâm-ı mâkiyân*'dan gelmesi gereken gelirler için *battâliyye şod* kaydı düşülmüştür.

Vakfın mukataa usulü ile temin ettiği kırsal gelirler ise muazzamdır. 1608 yılında bu gelirlerin toplamı '*ani*'l-mukâta'ât *gayr-ez battâliyye* başlığı altında 718.666 akça olarak verilmiştir. Bunun 183.333 akçası *mukâta'a-i Edremid* olarak kayıtlıdır. Bu mukataa birimini oluşturan vergi kalemleri ile ilgili bir açıklama yoktur. Mukataa gelirlerinin 40.667 akçası *mukâta'a-i timarhâ-i cedîd* olarak kayıtlıdır. *Mukâta'a-i perâkende-i Edremid* 83.333 akça getirmektedir. *Bergama ve â-şâr-ı çeltik* mukataası 176.667 akça getirmektedir. *Mukâta'a-i memlaha-i Tavşanlı* 103.333 akçaya iltizam edilmiştir. *Mukâta'a-i perâkende-i Söğüd* ise 110.000 akça getirmektedir.³

Vakıf bazı su değirmenlerini de mukataaya vermekte ve iyi bir gelir elde etmektedir. Örneğin 1608 yılında *tâhûn-ı Edremid* mukataası vakfa yıllık 10.000 akça gelir bırakmaktadır. Diğer su değirmenleri ile birlikte elde edilen mukataa gelirleri 26.000 akça kadardır. Bunun 11.667 akçası pek muhtemel ki bölgedeki Celali hareketleri dolayısıyla tahsil edilememiştir ve defterde ilgili kaydın altına *battâl şod* notu düşülmüştür. Son olarak *mukâta'a-i cibâyet-i Mihaliç, Esedabad (?) ve tevâbihâ* olarak kayıtlı olan mukataa birimi İstanbul

³ Hüdavendigâr Livası tahrir defterlerinde bu mukataa *müteferrika-i Söğüd* olarak geçer ve Adranos, İnegöl, Gönen, Kite, Kızılcâ Tuzla ve Akhisar'a tabi köyleri içerir, Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, s. 279f.

kilesi ile 5.200 kile, Bursa kilesi ile 10.400 kile buğday getirmektedir. Bunun 5.060 kilesi baki kalmış, toplanamamıştır.

Vakıf kırsal gelirlerinin önemli bir kısmını kendi cabileri (tahsildarları) ve katipleri aracılığı ile toplayarak *mahsûl-i kurâ ber-vech-i emânet* başlığı altında kaydetmektedir. Vakfedilmiş olan köylerden vakfin 1608 yılında topladığı toplam nakit vergi gelirleri 70.143 akça ve aynî vergi gelirleri Bursa kilesi ile 4.717 kiledir. Bunun 3.078 kilesi buğday, 1.605 kilesi yulaf ve 34 kilesi darıdır. 1608 yılında mukataa gelirleri arasına kaydedilen 10.400 kile buğdayı da buna eklemek gerekir ki izleyen defterlerde bu aslında bir mukataa kaydı olmasına rağmen daima emanet usulü ile toplanan aynî tahsilatların kaydedildiği kısmın sonuna yazılmıştır.

Vakfin “diğer gelirler” kalemi 1608 yılında 22.690 akçadır. Bu gelirler içinde vakfin tahsil ettiği mahsulden ve anbarından yaptığı hububat satışlarından elde edilen gelirler önemli bir paya sahiptir. 1608 yılı için söz konusu satış gelirleri içinde müd başına 500 akçadan 30 müd buğday satışı ile elde edilen 15.000 akça, kile başına 12 akçadan 300 kile yulaf satışından gelen 3.600 akça ve kile başına 15 akçadan 34 kile pirinç satışından gelen 510 akça bulunmaktadır.

Vakfin toplam giderleri 1608 yılında 705.954 akçadır. Bunun içinde 267.028 akça ile maaş ve aylık ödemeleri büyüklük açısından ikinci sırada yer almaktadır. Vakıfda 213 çalışan ile dört *zevâ'idharân* maaş ve aylık almaktadır. Medrese çalışanları onbeş talebe ile birlikte onsekiz kişidir. Müderris ilgili muhasebe döneminin ilk yedi ayı günlük yüz akça son beş ayı günlük yüzelli akça maaş almaktadır ve kendisine senelik toplam 43.500 akça maaş ödenmektedir. Muid ise günlük on akça maaş almaktadır. Medresede bir de bevvab çalışmaktadır. Onbeş öğrenciye her birine günlük iki akçadan otuz akça harçlık verilmektedir.

Cami çalışanları ondokuz kişidir. Otuzbir kişi türbede *eczâhânân* olarak görevlidir. Ondört kişi ise *musalliyân* kadrosundadır. Sultan Mustafa-i cedit türbesinde görevli onbeş *eczâhânân* daha vardır. Üç kişi *türbedâr*, on kişi *mesâhifhânân* ve *devrhân* olarak istihdam edilmektedir. *Müstahfızân-ı türbe-i şerif-i Sultân Murâd Han* olarak da otuzaltı kişi istihdam edilmektedir. Vakıf idarecileri *zâbitân-ı evkâf* kadrosu altında kayıtlı olan üç kişidir. Mütevelli

yevmi elli akça, nazır ve katip onar akça maaşı ile burada yer almaktadır. İmaret çalışanları otuzüç kişidir ve üç kişi de mescidde istihdam edilmektedir. *Câbiyân ve kâtibân* kadrosunda yirmiiki kişi yer almaktadır. Son olarak dört *zevâ'idhârân* listelenmiştir. Bunlar günlük on ile yirmi akça arasında aylık almaktadırlar.

Vakfın imaret mutfağı için harcamaları 1608 yılında 350.063 akça ile en büyük gider kalemini oluşturmaktadır. Et satın alımı 9.375 kıyyelik miktar ile 38.250 akçaya ulaşmaktadır. Sadeyağ alımı ise 1.903,5 kıyye ile 67.468 akça masraf oluşturmaktadır. 1.483 kile Mısır pirinci için 84.449 akça harcama yapılmıştır. Pirinç satınalmalarının dönem içinde kile başına 50 ile 70 akça arasında değişen oniki ayrı fiyat seviyesinden yapıldığını görüyoruz. 1609 senesinde de pirinç satınalmı kile başına 53-70 akça arasında değişen onüç ayrı fiyat seviyesinden yapılmıştır. Bunların dışında mutfak için bal, badem, nişasta, soğan ve daha birçok gıda malı ve baharat ile odun satın alınmaktadır. Odun satınalmı da 75.193 akça ile ciddi bir masraf kalemidir.

“Diğer giderler” kalemi 1608 yılında 49.387 akçadır. Diğer giderler vakfın işleyişi için lüzum duyulan her türlü mal ve hizmet satınalm ve kiralamaları ile ilgili harcamaları kaydetmektedir. Bunlar arasında kandil, fitil gibi aydınlatma için gerekli ve düzenlilik gösteren satınalm olduğu gibi düzensiz ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için yapılan alımlar da yer almaktadır. Yanı sıra hammal veya kalfa ücretleri gibi bazı ödemeler ile tamirat harcamaları “diğer giderler” kalemi içinde alt-başlıklar altında veya onu takip eden ayrı başlıklar altında kaydedilmektedir. Diğer giderler içinde *âdet-i yaylakıyye* (500 akça) ve *bahâriyye-i* (700 akça) *talebe-i medrese* gibi bazı gider kalemleri de bulunmaktadır. Ayrıca 8.938 akça ile ücret ödemeleri ve 13.413 akça ile tamirat masrafları da yer almaktadır. Vakıf çalışanlarına nakdî maaşları yanında aynı maaş ödemesi de yapılmaktadır. 1608 yılında bunların bir kısmına *cere bahâ* adı altında 17.125 akça nakdî ödemede bulunulmuştur. Bunların dışında kalanlar *cerehârân* olarak kaydedilerek toplam 2.200 kile buğdayı aynı olarak almışlardır.

Vakıf muhasebe defteri tüm giderleri kaydettikten sonra vakfın yerine getirdiği nakdî teslimatları vermektedir. Vakıf 1608 yılında Darüssaade Ağalığı Hazinesi'ne 60.000 akçayı *berâ-yi fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* olarak teslim etmiştir. Ayrıca 100.000 akça aynı hazineye vakıf bütçe fazlası olarak teslim edilmiştir. Daha sonra tahsil edilemeyen gelirler yani alacaklar kaydedilmiştir.

1608 / 1017 yılında alacaklar toplamı 162.814 akçadır. Bunun 60.609 akçası Hicri 1012, 25.613 akçası Hicri 1014, 30.727 akçası Hicri 1015 ve 45.865 akçası ise Hicri 1016 yılından kalmadır. Bu rakamlar bize vakfın önceki yıllarda bazı tahsilat güçlükleri yaşadığını göstermektedir. Cari mali yıldan ise tahsil edilememiş gelir bulunmamaktadır.

Cari dönem gelirleri tabloda da izlenebileceği üzere 1609 yılında 862.100 akçaya yükselmiştir. Vakfın önceki dönemden devreden alacaklarından 48.865 akçası bu dönem içinde tahsil edilmiştir. Ayrıca, vakıf masrafları için *karz-ı hasen* olarak 54.500 akça borçlanmaya gitmiştir. Vakıfların bir sonraki yıl gelirlerine mahsuben peşin tahsilatta bulunması aşılacak istenen kısa süreli bir mali sıkıntıya işaret edebilir. Borçlanma ise elbette kesinlikle gelir-gider dengesizliğini gösterir.

1609 yılında *Murâdiye* çarşısındaki dükkanlardan gelen gelirler değişmez, *mâkiyân* ve Eyne Bey çarşılarından gelirler ise sırasıyla aylık 760 ve 376 akçaya yükselir. *Hammâm-ı küçük* ve *hammâm-ı sük-ı makiyân* (hammâm-ı kebîr) ise hali kalmıştır. Aynı yıl mukataa gelirleri 729.666 akçaya, aynî gelir tahsilatı ise 16.394 kileye yükselir. Bunun 14.100 kilesi tek başına buğday tahsilatıdır, 2.113 kilesi yulaf geriye kalanı arpa, burçak ve nohuttur. 1609 yılında diğer gelirler kalemi 25.420 akçadır. Bunun 21.200 akçası hububat satışından gelmektedir ki buğday satışı 14.000 akça, yulaf satışı 7.000 akça getirmektedir.

1609 yılında maaş ve aylık ödemelerinde ciddi bir değişim yoktur. Mutfak satınalmaları 272.159 akçaya düşmüştür. Sadeyağ satınalmı miktarı 1.640 kıyyeye düşmüş ve masraf 58.655 akçaya inmiştir. Sadece 25 kıyye et alınarak 150 akça ödenmiştir. Buna karşılık diğer giderler kalemi 72.435 akçaya fırlamıştır. Bunun temel sebebi et alımı yapılmadığından *lahm bahâ-i talebe* adı altında yapılan yevmi 100 akçadan 36.000 akçalık ödemedir. Tamirat masrafları da 52.705 akçaya yükselmiştir. Olağan giderlerin yanı sıra *mâkiyân* çarşısındaki hamamın tamiri için 7.700 akça kadar ve *hammâm-ı küçük*ün tamiri için 13.250 akça kadar bir harcama yapılmıştır. Bir önceki yıl olduğu gibi *cerebahâ* olarak 15.370 akça ödenmiştir.

1609 yılı muhasebe defterinin teslimatlar kısmında dikkat çekici kayıtlar bulunmaktadır. Vakıf *berâ-yi fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* adı altında 60.000

akça ve vakıf bütçe fazlası olarak (zevâ'id) 200.000 akça olmak üzere toplam 260.000 akçayı Darüssaade Ağalığı Hazinesi'ne teslim eder. Vakfın bir yandan bu derece yüksek bir meblağı teslim ederken diğer yandan mali yıl başında borçlanmak zorunda kaldığını biliyoruz.

1609 yılında vakfın alacakları toplamı 113.949 akçadır. Bunun 86.222 akçası önceki mütevelliler döneminden kalmışken 27.727 akçası Hicri 1015 yılından itibaren oluşan alacaklar olup yeni müteveli zamanındandır. Böylece mali yıl bitiminde hesaplar kapandığında vakfın kasasında sadece 34 akça kalmıştır.

1610 yılında cari dönem gelirleri 959.724 akçaya yükselir. Bu artışın sebebi "diğer gelirler" kaleminde önceki yıllara nazaran görünen 100.000 akça kadar bir artıştır. Aynı yıl önceki dönemlerden kalan alacaklardan 6.000 akça daha tahsil edilebilmiştir. *Murâdiye* çarşısı dükkanlarından elde edilen gelir değişmemiş, *mâkiyân* çarşısındaki dükkanların aylık kira bedelleri 680 akçaya düşmüş, Eyne Bey çarşısındaki dükkanlarının aylık kira bedeli ise 386 akçaya çıkmıştır. *Hammâm-ı küçük* 1.440 akçaya yeniden kiraya verilmiştir. 1610 yılında mukataa gelirleri ise değişmez.

1610 yılında kırsal kesimden toplanan nakdî gelirler 80.778 akça ile önemli bir değişiklik göstermez. Aynî gelirler ise 15.609 kiledir ki bunun 13.654 kilesi buğday, 1.782 kilesi yulafdır. Diğer gelirler kalemi ise 124.208 akçaya fırlamıştır. Bunun 117.744 akçası hububat satışından gelmektedir ki bunun da 106.680 akçası kile başına 14 akçadan 7.620 kile buğday satımından elde edilmiştir.

1610 yılında toplam giderler meblağında önemli bir değişim olmamıştır. Yine *lahm bahâ* olarak 37.440 akça ödendiğinden diğer giderler kalemi 77.152 akça ile yüksektir. Ücret ödemelerinde ciddi bir değişim yoktur, tamirat giderleri ise 8.163 akça seviyesine inmiştir. *Cerebahâ* olarak 17.960 akça ödenmiştir. *Fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* için 60.000 akça ve vakıf bütçe fazlası olarak 200.000 akça olmak üzere Darüssaade Ağalığı Hazinesi'ne nakdî teslimatlar yapılmıştır. 1609 senesinde alındığını belirttiğimiz 54.500 akçalık borcun 50.000 akçası geri ödenmiştir. 1610 yılında alacaklar toplamı 107.949 akçadır ki bunun tamamı Hicri 1015 senesi ve öncesinden kalanlardır. Hesaplar kapatıldığından vakıf kasasında sadece 689 akça nakit kalmıştır.

1611-1619 Yılları

1611 yılında da vakfın cari dönem gelirleri, hububat satışından gelen ve diğer gelirler kalemi içine kaydedilen gelirlerin yüksek olması sebebiyle 918.000 akça seviyesindedir. Diğer gelirler meblağı 72.084 akçadır ve bunun 68.700 akçası hububat satışından gelmektedir. Bu son meblağın da 59.415 akçası tek başına buğday satışından elde edilen gelirdir. Vakıf bu yıl bir kez daha 50.000 akçalık borçlanmaya gider. Aynı yıl vakfın dükkan gelirlerinde dikkate değer bir değişim yoktur. *Hammâm-ı sûk-ı mâkiyân* bu sene de “hali” kalmıştır. 1611 yılında birkaç mukataa biriminden gelirler küçük artışlar göstermiş ve toplam mukataa gelirleri 736.666 akçaya yükselmiştir. Kırsal nakdî gelirler değişmemiştir, aynî gelirler ise 15.730 kiledir. Bunun 13.828 kilesi buğday, 1.797 kilesi yulafdır.

1611 yılında bir önceki yıla göre giderlerin artmasının temel sebebi maaş ödemelerinin onüç aylık bir dönemi kapsamasıdır. Ayrıca 54.600 akça ödenerek mutfak tüketimi için buğday satın alınmıştır. Onüç aylık dönem için et parası ödemeleri 40.560 akçaya ulaşmaktadır. 16.040 akça *cerebahâ* olarak ödenmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi nakdî teslimatlar toplamı 260.000 akçadır. Ayrıca 17.070 akça borç geri ödemesi yapılmıştır ki bunun 4.500 akçası 1609 yılında alınan borcun son kısmının ödemesidir, daha sonraki borçlanmaların ise 10.570 akçası geri ödenmiştir. Muhasebe defterinin sonunda bir önceki yıl ile tamamen aynı alacaklar listelenmiştir.

1612 yılında hiçbir gelir kaleminde dikkate değer bir değişim görülmemektedir. Aynı şekilde 1612-1615 yılları arasında dükkan ve hamamlardan elde edilen kira gelirlerinde ciddi bir değişim ortaya çıkmamıştır. 1612 yılında hububat satışı gelirleri 64.695 akçadır. 1613 yılında ise hububat satışından 100.000 akça üzerinde gelir elde edilmesi ile cari dönem gelirleri yükselmiştir. Buğday satışı tek başına vakfa 100.800 akça gelir bırakmıştır. Mukataa gelirleri ve nakdî yahut aynî olsun kırsal gelirlerde de ciddi bir değişim gözlenmemektedir.

Önceki yıllara ait defterlerdeki kayıtlarda *mukâta‘a-i ‘âşâr-ı gallât-ı kurâ* olarak geçen ve Mihaliç, Edremid ve çevresinin köylerini içeren mukataa bölgesinden tahsil edilen Bursa kilesi ile 10.400 kile hububatın 1614 yılında 1.997 kilesinin *fürûnihâde* kaydı ile düşüldüğünü okumaktayız. Kayıt bu

işlemin sebebi hususunda fazla bilgi vermemekte sadece *âfet-i semâvî bûde* notu ile yetinmektedir. Aynı yıl vakıf hububat satışı da yapmamıştır ve cari dönem gelirlerindeki gerilemenin bir nedeni de budur. 1617 yılında aynî gelirler 16.111 kile ile yüksek bir hacme ulaşmakla birlikte fiilen 13.197 kile tahsil edilmiş, 2.914 gibi önemli bir kısmı baki kalmıştır. Yine 1617 yılı kayıtlarında *mâkiyân* çarşısındaki bir dükkan için 5.000 akça *mu'accele* geliri alındığı görülmektedir. Böylece vakfin *icâreteyn* usulünü kullandığını tespit etmekle birlikte *icâre-i mu'accele* gelirlerinin takip edilememesi nedeniyle çalışmanın dışında bırakıyoruz.

1613 yılında toplam giderler aniden yükselmiştir. Bunun sebebi kısmen maaş ödemelerindeki artıştır. Maaşlı çalışan sayısı 211 olurken *zevâ'idhârân* sayısı onikiye çıkmıştır. Üstelik maaş ve aylık ödemeleri onüç aylık bir dönem için yapılmıştır. 1614 yılında ise giderlerin az olmasının sebebi nakdî teslimatların düşük olmasıdır. 1619 yılında maaş ve aylık ödemelerinin 320.000 akçaya yükseldiğini görüyoruz. Çalışan sayısı 218, *zevâ'idhârân* sayısı onbeşe çıkmış, onüç aylık bir dönem için *müşâhere* ile birlikte ödeme yapılmıştır.

1612 yılında mutfak giderleri 256.945 akçaya düşmüştür. Mutfak harcamalarını gıda malları fiyatları kadar satınalım miktarları da etkilemektedir. Vakıf bazı yıllarda özellikle buğday satınalım miktarlarını artırmakta veya azaltmaktadır. Bu durum piyasa fiyatları ile alakalı olduğu kadar vakfin buğday tahsilatı ve stokları ile de alakalıdır. 1612 yılında 48.360 akçalık buğday satın alımı yapılmıştır. 1613'de mutfak giderleri de bir önceki yıla göre artmıştır. Buğday alımı bu kez 68.400 akça masraf yaratmıştır. 1615 senesinde mutfak giderleri hayli yüksektir. Bu buğday fiyatının artması ve buğday ile pirinç satınalım miktarlarının yüksek olması, vakfin bu satınalımlar için sırasıyla 78.222 akça ve 107.546 akça ödemesi ile ilişkilidir. Vakıf 1612 ile 1615 yılları arasında her sene *lahm bahâ* olarak 37.440 akça⁴ ödemiştir. Aynı zamanda 1612 yılında *cerebahâ* olarak 16.040 akça ödenirken, 1614 ve 1615 yıllarında 27.030 akça, 1615'de 28.840 akça ödenmiştir.

Nakdî teslimatlar bu yıllarda da vakıf bütçesinin en ciddi gider kalemlerinden biri olmaya devam etmiştir. 1612 yılında olağan şekilde 260.000 akça teslimat gerçekleşmiştir.⁵ Ayrıca bir önceki yıl yani 1611'de alınan 50.000

⁴ 1613'te *lahm bahâ* ödemesi 40.560 akçadır.

⁵ Bu teslimatın vakıf bütçe fazlası olarak teslim edilen 200.000 akçalık kısmının 136.000, 30.000 ve 34.000 akça olmak üzere üç taksitte ödendiğini okuyoruz.

akçalık borcun 10.000 akçası da geri ödenmiştir. 1615 yılı hesaplarında da 10.000 akçalık bir borç geri ödemesi kaydı yer almaktadır. 1613'de *fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* için 60.000 akça teslim edilirken bütçe fazlası olarak 153.847 akçanın teslim edildiğini görüyoruz. Aynı yıl 1611 senesindeki borçlanmadan geriye kalan 40.000 akçalık borcun 30.000 akçasının daha ödendiği kayıtlıdır. Diğer senelerdeki teslimat rakamları tablodan izlenebilir. Burada sadece şunu not edebiliriz; 1614 yılında 500 altın yani 60.000 akça teslim edilmiştir ve bütçe fazlası adına bir teslimat yapılmamıştır. Temel olarak bu sebepten vakıf mali dönemi kasada 136.900 akça fazla ile kapatabilmiştir.

1612 senesinde bir önceki sene ile aynı alacaklar listelenmiştir. 1613 yılında ise alacaklar şöyledir; Hicri 1012'den 60.609 akça, 1014'den 25.613 akça, 1015'den 21.727 akça. bu alacaklardan Hicri 1012 ve 1014 yıllarına ait olanları 1608 yılına ait muhasebe defterinde de yer almaktaydı. Hicri 1015 yılına ait alacaklar ise 1608 yılı defterinde 30.727 akçaydı. Alacaklar hemen her yıl küçük meblağların eklenmesi ile 1617 senesinde 115.991 akçaya kadar yükselmiştir.

1622-1630 Yılları

1622-23 muhasebe döneminde *makiyân* çarşısındaki büyük hamam ile *hammâm-ı küçük* "halî" kalmıştır. Buna karşılık mukataa gelirleri toplamı 841.066 akçaya yükselmiştir. 1619 ile 1622 yılları arasında *Bergama ve 'âşâr-ı çeltik* mukataası bedelinin 180.000 akçadan 190.000 akçaya çıktığını görüyoruz. 1622-23 döneminde de bu mukataa birimi 190.000 akçadır. Edremid mukataası ise 1621 yılında 183.333 akçadan 193.333 akçaya çıkmış, 1622-23 döneminde ise 90.000 akça artışla 283.333 akçaya yükselmiştir. Bu mali yıla ait dokuz aylık muhasebe kaydına göre toplam mukataa bedelinin 116.000 akçası eski mütevellî tarafından tahsil edilmiş, 167.333 akça baki kalmıştır. Cari dönem içinde de 146.513 akça daha tahsil edilmiş ve dönem sonunda 20.820 akça baki kalmıştır.

1625 yılında önceki dönemlerden kalan alacakların tahsiline dair kayıtlar bulunmaktadır. Vakfın aynî alacaklarının bir kısmı tahsilinden sonra satılarak 47.000 akça gelir elde edilir. Cari dönem gelirleri 1625 senesinde 985.875 akçaya yükselir. Ancak cari mali yıl içinde sadece 377.753 akça tahsil edilir, 508.113 akça ise baki kalır. 1625 yılında mukataa gelirleri de 842.266 akçaya

yükselir. Ancak bunun 333.803 akçası fiilen tahsil edilir, 503.463 akça baki kalır. Edremid mukataası, *timârhâ-i cedîd* ve *tahûn-ı Edremid* mukataa birimleri ile birleştirilir ve böylece 333.333 akçaya iltizam edilir.

1628 yılında *hâlî* kalan *hammâm-ı küçük*, 1628 yılında da *battâl* olarak kaydedilir. Diğer taraftan *mâkiyân* çarşısındaki hamam *hammâm-ı kebîr der bâzâr-ı mâkiyân* kaydı ile aylık 300, yıllık 3.600 akça gelir seviyesiyle yeniden görünür. 1628 yılında *Edremid ve timârhâ-i cedîd* mukataasından 160.000, *perâkende-i Söğüd* mukataasından 110.000 olmak üzere toplam 270.000 akça peşin alınır. Mukataa gelirleri 654.665 akçaya ciddi bir gerileme göstermektedir. Bunun sonucu cari dönem gelirleri de 667.448 akçaya ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bunun bir önceki yıl mukataa gelirlerinin kısmen peşin tahsilatından kaynaklandığı ilk akla gelecek açıklamadır. Gerçekten de *mukâta'a-i Edremid ve timârhâ-i cedîd*'in 100.000 akçası ve *perâkende-i Edremid* mukataasının 40.000 akçası önceki dönem peşin tahsil edilmiştir. Ancak bu meblağlar cari dönem gelirleri içinde kayıtlıdır. Diğer taraftan *perâkende-i Söğüd* mukataasının hiç kaydı yer almamaktadır. Aslında cari yılda, yani 1628'de, bu mukataanın gelecek yıl bedelinin tamamının peşin alındığını biliyoruz. Böyle bir durum bir önceki yılda da söz konusu olabilir. Yani *perâkende-i Söğüd* mukataasının tam bedeli bir önceki yıl peşin alındığından bu cari yılda kaydı görünmeyebilir. Öyle ise, bu durum mukataa gelirlerinde ve tabii cari dönem gelirlerinde kağıt üzerinde düşüşü de büyük ölçüde açıklar.

1629 yılında da vakıf 432.165 akça peşin tahsilatta bulunmuştur. Bir önceki yıl alınan peşinler nedeniyle cari dönem gelirleri muhasebe kaydı 671.163 akçadır. *Hammâm-ı kebîr* yine yıllık 3.600 akçaya kiraya verilirken *hammâm-ı küçük* için bir kez daha *hâlî şod* kaydı düşülmüştür. Mukataa gelirleri önceki dönem peşin alınan 270.000 akça ile birlikte 797.998 akçadır. 1630-31 muhasebe döneminde sadece 50.000 akça *perâkende-i Söğüd* mukataası için peşin alınmıştır ve bu nedenle cari dönem gelirleri 932.624 akça ile yüksektir.

Yıllar içinde vakfin *zevâ'idhâr* kadrosunun büyüdüğünü görüyoruz. 1622-23 döneminde *zevâ'idhâr* sayısı onyediye, 1625'de yirmiüçe çıkmıştır. 1628 senesinde maaşlı çalışanların sayısı da 229 olurken *zevâ'idhârân* yirmisekiz kişidir. Böylece maaş ve aylık ödemeleri 414.110 akçaya yükselmiştir. *Zevâ'idhârân* arasında kendilerine günlük on ile yirmi akça arasında aylık bağlanan kimseler olduğu gibi çok yüksek aylık alanlar da

bulunmaktadır. Örneğin iki kişi yevmi 150'şer akça gibi çok yüksek bir aylık almaktadır. Bu kimselerden birine dokuz aylık bir dönem için yapılan ödeme toplamı 40.500 akça diğerine onbir ay için 49.500 akçadır. 1629 yılında maaş ve aylık ödemeleri toplamı 394.710 akçadır. 233 çalışan için 244.080 akça ve 25 *zevâ'idhâr* için 150.630 akça olmak üzere toplam 258 kişi maaş ve aylık almaktadır. *Zevâ'idhâr* sayısının artması ve maaşlarının yüksek olması gittikçe aylık ödemelerini yükseltmekte ve toplam giderler rakamını da yukarı çekmektedir.

1622-23 dönemine ait dokuz aylık hesaplarda mutfak harcamalarının fırlamasının temel sebebi fiyat artışlarıdır. Vakıf 2.296 kile pirinç için 149.715 akça ödemek zorunda kalmıştır. 1625 yılında mutfak giderlerinin 159.818 akçasının fiilen ödendiğini, 33.402 akçasının veresiye alındığını görüyoruz. Aynı yıl mutfak giderlerinin düşük olması buğday, pirinç ve yağ satınalım miktarlarının çok düşmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası mutfak düzenli işlememiştir, yemekler gün olarak eksik çıkmıştır. 1628 yılında mutfak harcamaları 415.562 akçaya fırlamıştır. Ancak bunun sebebi Cuma geceleri ve Ramazan ayında pişen yemekler için sarf edilen etin maliyeti ile talebe ve vakıf çalışanlarına yapılan toplam 46.800 akçalık et parası ödemelerinin mutfak harcamaları kalemi içine kaydedilmesidir.

Vakıf, vakfiyeden doğan yükümlülüğü gereğince ve vakıf bütçe fazlası olarak nakdî teslimatlara devam etmiştir. 1628 yılında 60.000 akçası Hicri 1037 senesi ve 60.000 akçası Hicri 1038 senesi için olmak üzere *fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* için Darüssaade Ağalığı Hazinesi'ne 120.000 akça teslim etmiştir. Ayrıca 42.534 akça *teslim be hazîne-i 'âmire-i birûnî 'an zevâ'id-i evkâf* kaydı ile merkezi hazineye teslim edilmiştir. 1629 yılında teslimatların toplam tutarı 150.000 akçadır. Ayrıca vakıf yüzyirmialtı kişinin gecikmiş maaş ödemeleri için 49.800 akçalık bir ödemede bulunmuştur. 1630-31 muhasebe döneminde 98.790 akça Darüssaade Ağalığı ve Dış Hazine'ye teslim edilmiş, *perakende-i Söğüd* mukataası için peşin alınan 50.000 akça ise mültezim mukataayı zabt edemediğinden geri ödenmiştir.

1622 yılına ait beş aylık bir muhasebede vakfın alacaklarının çoğunun Hicri 1012 ve sonrasından kalan alacaklar olduğunu görüyoruz. Aynı yıl vakfın aynî alacaklarını kaydeden bir defterle karşılaşıyoruz. Buradan vakfın toplam 14.173 kile buğdayının tahsil edilemeden alacak olarak kaldığını görüyoruz.

Bunun 811 kilesi Hicri 999 yılındandır. Defter kayıtları 999'dan 1014 yılına atlar. Hicri 1026'dan 1.997 kile buğday, 1029'dan 5.479 kile hububat ve 1030'dan 3.245 kile hububat ki bunların çoğu buğdaydır tahsil edilemeden kalmıştır. Arpa ve yulaf cinsinden alacak toplamı 2.212 kiledir ki bu alacaklar 652,5 kilenin baki kaldığı Hicri 996 senesine kadar geri gitmektedir. 1622-23 dönemine ait dokuz aylık hesaplar da böyle bir defter içerir. Bu defterde toplam buğday alacağı 13.768,5 kile, arpa ve yulaf için ise toplam 2.615 kiledir.

1625 yılında alacakların toplamı 508.113 akçadır ki tamamı cari yıldan kalmadır. Bu önceki yılların alacaklarının silindiğini ima etmektedir. 1628 yılında 12.200 akça borç ödenmiş, cari yıldan 17.920 akça alacak kalmıştır ki tüm alacaklar bu kadardır. Vakıf bütçesi bu yıl 22.148 akça açık ile kapanmıştır. 1629 senesinde alacaklar Hicri 1037'den 17.920 akça ve 1038 yani cari yıldan 50.710 akça olmak üzere toplam 68.630 akçadır. 1630-31 döneminde ise alacaklar 153.734 akçaya yükselmiştir. Hicri 1037'den 17.920 akça ve 1038'den 50.710 akça alacak aynen durmaktadır. Bu son meblağın 36.000 akçası *memlaha-i Tavşanlı* mukataasından, 10.611 akçası ise reayanın ödemediği resm-i çift, bennak ve saire vergilerden doğan alacaklardır. Hicri 1039'dan ise toplam 64.826 akça alacak kalmıştır ve mali dönem 18.130 akça açık ile kapanmıştır.

1631-1641 Yılları

1633-34 yılı hesapları onbeş aylık düzensiz bir muhasebe dönemini kapsar ve 701.033 akçalık bir bakiye kaydı ile başlar. Ancak muhasebe döneminin düzensizliğinden kaynaklanan bu yüksek tutarın 661.033 akçası cari yıl içinde tahsil edilmiştir. Bu meblağın içinde aslında Hicri 1041 yılından kalmış olan 107.700 akçalık alacağın tahsili önemlidir. 1635 yılı hesapları da önceki hesap dönemi düzensiz olduğundan 473.230 akça bakaya ile başlar. Lakin tamamı cari dönem içinde tahsil edilir. Bazı yıllarda önceki dönemden yüksek alacak meblağları devretmesine karşın bunlar genellikle büyük bir oranda tahsil edilebilmiştir. Örneğin 1636 yılında önceki dönemden devreden 53.839 akça alacakdan 35.000 akçası tahsil edilirken, 1638'de devreden 150.318 alacakdan 86.000 akçası, 1639'da 64.618 akçadan 50.300 akçası tahsil edilmiştir.

1640 yılında vakfın '*avâ'id-i mütevellî* olarak 200.000 akça ilave gelir temin ettiğini görüyoruz. Aslında vakfın dönem başında kasasında nakit kaydı

da 150.000 akça gibi hayli yüksek bir meblağdır. 1641 yılında da kasa nakit mevcudu 259.021 akçadır.

1630'lu yıllarda da özellikle *zevâ'idhârân* için yapılan aylık ödemeleri bütçe giderlerini tırmandırmaktadır. 1633-34 döneminde toplam maaş ve aylık ödemeleri 462.670 akçadır. Vakıf, maaşlı çalışanı 233 kişi için 307.560 akça maaş öderken yirmidört *zevâ'idhârân* için de 155.110 akça ödemektedir.

Mutfak harcamaları ile vakfın diğer giderler kaleminde bazı yıllarda dikkate değer artış ve azalışlar ortaya çıkmıştır. Örneğin 1637 senesinde mutfak için yapılan satınalım miktarları düştüğünden mutfak harcamalarında bir düşüş vardır. 1633-34 yılında aslında hesaplar onaltı aylık bir dönemi içerdiğinden toplam giderler tutarı da yükselmiştir. Aynı yıl tamirat giderleri 97.705 akça ile diğer yıllara nazaran yüksektir. 1635 ve 1636 yıllarında da tamirat giderleri sırasıyla 77.222 akça ve 58.830 akça ile yüksek gerçekleşir.

Vakıf 1630'larda da nakdî teslimatlarda bulunmuştur. 1633-34 yılında nakdî teslimatların yanısıra önceki dönemden kalan gecikmiş maaşlar ödenmiştir. Ayrıca 1037-38/1628'de bütçe açığı için alınan 22.148 akçalık borcun geri ödemesi yapılmıştır. 1635 yılında da yüksek meblağlara ulaşan gecikmiş maaş ve aylık ödemeleri ile borç geri ödemeleri yapılmıştır. Gecikmiş maaş ödemelerine dair kayıtlar 1636 senesinde ve 73.000 akçalık bir borç ödemesi ile 144.940 akçalık gecikmiş maaş ödemesi 1638 senesi hesaplarında yer almaktadır. 1640 yılında dönem başında mütevellî yardımı olarak 200.000 akçanın alındığını yazmışdık. Defter sonundaki hesaplarda bu meblağın geri teslimine dair bir kayıt yer almaktadır.

1630'lu yıllarda vakfın bütçe açığı verdiği yıllar olduğu gibi çok ciddi bütçe fazlası rakamlarına ulaştığı yıllar da vardır. 1633-34 hesaplarında vakfın Hicri 1042'den 40.000 akça ve 1043'den 133.000 akça alacağını olduğunu ve mali yılı 35.747 akçalık bütçe açığı ile kapadığını görüyoruz. 1636'da bütçe açığı 73.024 akçaya kadar yükselmiştir. 1638 senesi hesaplarında alacaklar toplamı 64.618 akçadır ama bunun sadece 300 akçası cari dönemdendir. Cari muhasebe dönemi 183.354 akça açık ile kapanmıştır. Buna karşılık 1639 senesi kasada 150.000 nakit ile kapanmıştır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Cari dönem gelirlerinin seviyesi vakfın mali koşulları konusunda ilk dikkate alınacak göstergedir. Cari dönem gelirleri 1610 yılında artmıştır. Bu artışın temel nedeni vakfın cari dönem aynı tahsilatı ile anbarında mevcut olan hububattan pazara yaptığı satış miktarının ve elde ettiği gelirin artmasıdır. Diğer gelirler kalemi içinde kaydedilen bu hububat satışı gelirleri 1610 yılında 118.000 akça kadardır. 1611-1613 yılları arasında da bu gelirler görece yüksektir. Söz konusu gelir kaleminin yüksek olması vakfın bu yıllarda 900.000 akçanın üzerinde bir cari dönem geliri seviyesi sürdürmesinin sebeplerinden birisidir.⁶ Aynı şekilde 1608, 1609 yılları ile 1614, 1615 ve 1617 yıllarında cari dönem gelirlerinin düşük olmasının önemli bir sebebi de bu yıllarda hububat satışından gelen gelirlerin çok az olmasıdır. Hububat satışından gelirlerin seviyesi vakfın cari dönemde aynı olarak topladığı vergi miktarı, anbarında mevcut stokları ve vakfın nakit ihtiyacı benzeri bazı değişkenlere bağlıdır.

Vakfın dükkan, oda kiralari ve hamamlarından elde ettiği gelirler vakıf bütçesi içinde mühim bir paya sahip olmadığından vakfın mali durumunu temelden etkileyecek bir gelir kalemi değildir. Aynı şekilde diğer gelirler kalemi içinde yer alan hububat satışı gelirleri dışındaki bazı gelir kalemleri de vakfın mali istikrarını etkileyecek büyüklüğe ulaşmamaktadır. Diğer taraftan kentsel gelir kaynakları Bursa şehir ekonomisi açısından bazı sonuçlar ima edebilir veya ileride diğer kaynaklarla elimizdeki bilgiler desteklenebilir olduğundan biraz daha yakından bakmakta fayda vardır.

Vakfın *Murâdiye* çarşısındaki dükkan kiralari'nin 1608 ile 1631 yılları arasında küçük değişimlere karşın sabit kaldığını söylemek yanlış olmaz. 1633-34 mali yılından itibaren ise aylık kira geliri 920 akça seviyesinden 630 akça seviyesine ciddi bir düşüş göstermiştir. Bu yıldan 1641 yılına kadar da bu seviyeyi korumuştur. *Mâkiyân* çarşısındaki dükkanların aylık bazda kira gelirleri ise 1608 ile 1623 yılları arasında 680 akçayken 1625 senesinde 550 akçaya inmiş, 1625 ile 1641 arasında bu seviyeyi sürdürmüştür. Buna karşılık Eyne Bey çarşısındaki dükkanların aylık kira bedelleri 1608 ile 1625 yılları arasındaki seviyesi olan 386 akçadan 1628 yılında 512 akçaya yükselmiştir. Bu rakamları değerlendirmekte karşılaşılan güçlüklerden biri dükkan sayılarının

⁶ Örneğin 1613 senesinde hububat satışı gelirleri 107.000 akçaya çıkmıştır ve böylece cari dönem gelirleri 961.000 akçaya yükselmiştir.

kesin olarak tespit edilememesidir. Bir diğer güçlük *icâre-i mu'accele* gelirlerinin *icâre-i müeccele* gelirlerinin seviyesi üzerindeki tesirinin hesabının yapılamamasıdır. 1628 yılında *Murâdiye* çarşısında yirmibeş, *mâkiyân* çarşısında onbir ve Eyne Bey çarşısında onyeddi vakıf dükkanı olduğunu biliyoruz. Maalesef dükkanların aylık kira bedellerindeki düşüş ile çarşılardaki dükkan sayılarını birlikte karşılaştıracak kayıtlar defterlerde yer almıyor.

Vakfın mukataa gelirleri ise bütçenin esas gelir kalemidir. Bu gelirler 1608 yılı ile 1622 yılı arasında hafif bir artış göstermiştir. Bu dönem içinde *timâr-hâ-i cedîd* mukataası bedelinin 40.667 akçadan 50.000 akçaya, *perâkende-i Edremid* mukataası bedelinin 83.333 akçadan 90.000 akçaya, *Bergama ve 'âşâr-ı çeltik* mukataası bedelinin 176.667 akçadan 180.000 akçaya, *memlaha-i Tavşanlı* mukataasının 103.333 akçadan 110.000 akçaya çıktığını görüyoruz. Mukataaya verilen sudeğirmenleri bedellerinde ufak artışlar gözlenmekle birlikte diğer ana mukataa birimlerinin bedellerinde bir değişim olmamıştır.

1622-23 muhasebe döneminde ise mukataa gelirleri ciddi bir artış göstermiştir. *Bergama ve 'âşâr-ı çeltik* mukataası bedeli 190.000 akçaya çıkmıştır. Asıl artış *Edremid ve tevâbihâ* mukataası bedelindedir. Mukataa bedeli defterde *ziyâde* notu ile işaret edilen 90.000 akça artışla 283.333 akça olmuştur. Öyleyse tahminen 1620 veya 1621 yılında mukataa bedeli önce 183.333 akçadan 193.333 akçaya çıkmıştır. Mukataa gelirleri 1625 yılında bu seviyeleri korumaktadır. Ancak 1628 yılında *Bergama ve 'âşâr-ı çeltik* ile *memlaha-i Tavşanlı* mukataalarının bedelleri ciddi bir düşüş yaşamıştır ve 1641 yılında dahi eski seviyelerini yakalayamamıştır. 1628 ile 1641 arasında birleştirilen *Edremid ve timâr-hâ-i cedîd* mukataası ancak 1639 yılında küçük bir artış göstermiş, 1641 senesinde ise bu mukataa birimi *perâkende-i Edremid* mukataası ile birleştirilmiş ve toplam bedeli 450.000 akça civarına çıkmıştır. *Perâkende-i Söğüd* mukataası bedeli ise 1608 ile 1640 arasında 110.000 akça seviyesi ile değişmemiş ancak 1641 yılında 180.000 akçaya fırlamıştır. Bu istisnai artış için bir açıklamamız henüz yoktur. Toplam mukataa gelirleri meblağında bazı yıllarda görülen aşırı düşüşlerin peşin tahsilatlardan kaynaklandığını yukarıda izah etmiştik.

İncelediğimiz dönem içinde kırsal kesimden tahsil edilen nakdî vergi gelirlerinde kayda değer bir artış veya azalış olmadığını söyleyebiliriz. Aynı gelirler bakımından ise 1614-15, 1625, 1629 ve 1633-35 yıllarının aynı vergi

gelirlerinin az miktarda düştüğünü, 1637-40 arasında ise daha ciddi bir düşüş olduğunu söyleyebiliriz.

Son bir değerlendirmeden önce vakfın giderlerini gözden geçirmek gerekir. Toplam giderler rakamının 1608, 1609, 1613 ve 1615 yıllarında görece yüksek olduğunu görüyoruz. Ancak 1628 yılından itibaren 1637, 1639 ve 1641 yılları hariç olmak üzere toplam giderler rakamının muazzam bir artış yaşadığı görülüyor. İlk olarak 1628 yılında gerçekleşen bu artış 1637 yılına kadar kendini sürdürmüş gibi görünmektedir.

Toplam giderlerdeki bu artış bir ölçüde maaş ve aylık ödemelerindeki artış ile ilişkilidir. 1628 yılı öncesinde 300.000 akça civarında olan maaş ve aylık ödemeleri, kısmen çalışan sayısının artması daha çok ise *zevâ'idhâr* sayısındaki artış ve ödenen yüksek aylıklar nedeniyle 400.000 akçanın üzerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Mutfak harcamaları da 1628 yılından itibaren yükselmiştir. Fiyatlar 1625 ile 1628 yılı arasında bir zamanda artmış görünmektedir. Fiyat artışlarının mutfak harcamalarını yükseltmesi doğaldır. Buna ilaveten vakıf artan görevli ve *zevâ'idhârâna* yemek çıkarmak için de muhtemelen satınalma miktarlarını artırmıştır.

Vakıf bütçesini en fazla etkileyen giderler aslında vakfiye şartı uyarınca *fukarâ-yi haremeynü's-şerifeyn* için teslim edilen 60.000 akça ve Darüsaade Ağalığı Hazinesi'ne vakıf bütçe fazlası adıyla teslim edilen 200.000 akçadır. Bu teslimatların düzensizlik gösterebildiğinden, bunlarla birlikte vakfın gecikmiş maaş ödemeleri ve borç geri ödemelerinin bütçe dengesini ciddi ölçüde etkilediğinden yukarıda da bahsetmişdik. Vakfın giderlerini karşılaması ve faaliyetlerini sürdürmesi için bazan veresiye alımlar yoluna gittiğini, bazan borçlandığını veya mütevellinin maddi yardımına ihtiyaç duyduğunu, peşin tahsilatlar yaptığını da izah etmişdik.

Son olarak, vakıf muhasebe defterlerinden elde edilen bilgiler ve rakamlar ışığında, vakfın incelediğimiz otuziki yıllık dönem içinde ayırt edilebilir bir mali refah veya güçlük yaşayıp yaşamadığına bakabiliriz. 1608 ve 1609 yıllarında sudeğirmenleri ve hamamların gelir getirmemesinin yanısıra vakfın aynı vergi tahsilatının 1/3 kadarının tahsil edilememesi, 1609 yılındaki yüksek tamirat masrafları ve 1609 yılındaki borçlanma Celali hareketlerine bağlanabilir ise de vakfın derin bir mali krize girdiğini ve fiili işleyişinin aksadığını gösteren işaretler bulunmamaktadır. Hatta vakıf 1608 ve 1609

yıllarında nakdî teslimatları yerine getirmiştir. Vakıf 1610 ile 1614 arasında da faaliyetlerini sürdürmüş, maaşları ödemiş ve hizmetleri yerine getirmiş, borçlanmalarını geri ödemiş, nakdî teslimatlarda bulunmuştur ve bütçe açığı vermemiştir.

1614 yılında hava koşulları dolayısıyla bir hasat krizi yaşanmasıyla mahsulün düşmesi sonucu vakfın hububat satışları da düşmüş ve cari dönem gelirleri azalmıştır. Muhtemelen bu sebepten vakıf sadece vakfiye şartı gereği olan 60.000 akçanın dışında nakdî teslimatta bulunmamış ve ilk kez ciddi bir bütçe fazlası elde edebilmiştir. Ancak şurası açık ki ne 1608-09 yıllarının gelir kayıpları ne de 1614 yılında elde edilen bütçe fazlası vakıf için gelir büyüklüklerinde kalıcı bir iyileşme veya kötüleşme ima etmemektedir.

Vakıf 1614 sonrasında da faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüş ve nakdî teslimatları da daima 260.000 akça seviyesinde olmasa dahi yerine getirmiştir. Bazı yıllarda kentsel gelirler azalmış, aynî gelirler düşük veya 1620 ve 1621 yıllarında olduğu gibi önemli bir kısmı tahsil edilememiş olmakla birlikte bu gelir kayıpları vakfın maliyesini ciddi biçimde sarsmamış ve işleyişini aksatmamıştır. Ancak 1625 yılında mutfağın tam işlemediği anlaşılmaktadır. 1628 yılından 1639 yılına kadar ise bazı mukataa birimlerinden elde edilen gelirlerde ortaya çıkan gerileme ile birlikte başlıca artan maaş ödemeleri ve mutfak harcamalarının baskısı, 1633-36 arasında olduğu üzere yüksek tamirat masrafları, bir yandan da nakdî teslimatlara devam edilmesi sonucu birçok kez maaş ödemelerinde gecikmelerin ortaya çıktığını ve bütçe açıklarının oluştuğunu görüyoruz. Bu mali sıkıntılara rağmen vakfın derin ve uzun-dönemli bir mali kriz yaşadığını tespit edemiyoruz.

Tablo 1: Vakfın Ana Gelir ve Gider Kalemleri 1608-1641 / 1017-1051

Hicri / Miladi	1017/1608	1018/1609	1019/1610	1020/1611
Cari dönemden gelir	840.191	862.100	959.724	918.166
Aylık gelirler	28.692	26.728 ⁷	25.272	27.638 ⁸
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	11.040	11.960	11.040	11.960
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	8.100	9.880	8.160	8.840
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	4.152	4.868	4.632	4.868
Mukataa Gelirleri	718.666	729.666	729.666	736.666
<i>Edremid</i>	183.333	183.333	183.333	183.333
<i>Timârhâ-i cedîd</i>	40.667	46.667	46.667	50.000
<i>Perâkende-i Edremid</i>	83.333	83.333	83.333	83.333
<i>Bergama ve â'şâr-ı çeltik</i>	176.667	176.667	176.667	176.667
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	103.333	108.333	108.333	110.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000	110.000	110.000	110.000
Tarımsal gelirler (nakdî)	70.143	80.286	80.778	80.778
Tarımsal gelirler (aynî) (kile)	4.717 ⁹	16.394	15.609	15.730
Mahsulat satışı	19.110	21.200	117.744	68.700
Toplam giderler	705.954	690.061	637.309	675.851
Maaş ödemeleri	267.028	281.790	283.275	310.440 ¹⁰
Mutfak giderleri	350.063	272.159	257.953	288.778
Teslimatlar	160.000	260.000	260.000	260.000
Alacaklar	162.814	113.949	107.949	107.949
Kalan		34	689	1.894

⁷ 13 aylık.⁸ 13 aylık.⁹ İlâveten Mihaliç ve çevresinden mukataa usulü ile toplanan 10.400 kile buğday.¹⁰ 13 aylık.

Tablo 1: Devamı

Hicri / Miladi	1021/1612	1022/1613	1023/1614	1024/1615
Cari dönemden gelir	915.488	960.701	854.678	858.752
Aylık gelirler	25.632	27.768 ¹¹	25.632	25.632
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	11.040	11.960	11.040	11.040
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	8.160	8.840	8.160	8.160
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	4.632	5.018	4.632	4.632
Mukataa Gelirleri	739.999	740.999	740.999	740.999
<i>Edremid</i>	183.333	183.333	183.333	183.333
<i>Timâr-hâ-i cedîd</i>	50.000	50.000	50.000	50.000
<i>Perâkende-i Edremid</i>	83.333	83.333	83.333	83.333
<i>Bergama ve â'şâr-ı çeltik</i>	180.000	180.000	180.000	180.000
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	110.000	110.000	110.000	110.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000	110.000	110.000	110.000
Tarımsal gelirler (nakdî)	80.778	80.784	83.863	82.482
Tarımsal gelirler (aynî) (kile)	15.261	15.073	14.298	14.829
Mahsulat satışı	64.695	107.266		5.140
Toplam giderler	627.912	704.244	626.310	718.306
Maaş ödemeleri	290.835	317.160	293.760	293.760
Mutfak giderleri	256.945	287.573	227.984	323.886
Teslimatlar	260.000	213.847	60.000	236.017
Alacaklar	107.949	107.949	112.387	114.876
Kalan	3.430		136.900	

¹¹ 13 aylık.

Tablo 1: Devamı

Hicri / Miladi	1026/1617	1028/1619	1031/1622 5 ay	1031-32/1622-23 9 ay
Cari dönemden gelir	866.050	926.296	224.384	714.466
Aylık gelirler	26.642	24.712	6.678 ¹²	15.651 ¹³
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	11.040	11.040	2.700	8.280
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	8.160	8.160	1.950	6.120
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	4.632	4.632	1.128	3.474
Mukataa Gelirleri	740.999	749.666	237.706	841.066 ¹⁴
<i>Edremid</i>	183.333	183.333		283.333
<i>Timâr-hâ-i cedîd</i>	50.000	50.000		50.000
<i>Perâkende-i Edremid</i>	83.333	90.000		90.000
<i>Bergama ve â'şâr-ı çeltik</i>	180.000	180.000		190.000
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	110.000	110.000		110.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000	110.000		110.000
Tarımsal gelirler (nakdî)	84.114	91.155		81.911
Tarımsal gelirler (aynî) (kile)	16.111	15.185		14.567
Mahsulat satışı	5.176	41.564		9.660
Toplam giderler	624.075	674.909	256.088	636.436
Maaş ödemeleri	297.497	320.010 ¹⁵	111.070 ¹⁶	242.194 ¹⁷
Mutfak giderleri	252.935	255.475,5	120.541	298.206 ¹⁸
Teslimatlar	240.000	266.004	60.000	50.000
Alacaklar	115.991	116.491	118.967	139.996
Kalan	1.280	1.225	171	5.210

¹² 3 aylık.¹³ 9 aylık.¹⁴ Yıllık olarak kaydedilmiştir.¹⁵ 13 aylık.¹⁶ Muhtelif tarihler.¹⁷ 9 aylık.¹⁸ 9 aylık.

Tablo 1: Devamı

Hicri / Miladi	1034-35/1625	1037-38/1628 11 ay	1038-39/1629	1040-41/1630-31 16 ay
Cari dönemden gelir	985.875	667.448	671.163	932.624
Aylık gelirler	16.236 ¹⁹	27.912 ²⁰	27.912	44.416 ²¹
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	7.920	11.520	11.520	15.360
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	4.950	6.600	6.600	8.800
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	3.366	6.192	6.192	8.256
Mukataa Gelirleri	842.266	654.665	797.998	777.998
<i>Edremid ve timârâ-i cedîd ve tâhûn</i>	333.333	330.000	333.333	333.333
<i>Perâkende-i Edremid</i>	90.000	90.000	100.000	100.000
<i>Bergama ve â'sâr-ı çeltik</i>	190.000	140.000	160.000	150.000
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	110.000	90.000	200.000 ²²	80.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000			100.000
Tarımsal gelirler (nakdî)	95.844	95.132	111.374	87.591
Tarımsal gelirler (aynî) (kile)	14.898	14.714	14.463	15.185
Mahsulat satışı	27.720		29.200	25.740
Toplam giderler	507.771	877.455	849.635	917.776
Maaş ödemeleri	268.510 ²³	414.110	394.710	435.630 ²⁴
Mutfak giderleri	193.220	415.562	371.424 ²⁵	424.621 ²⁶
Teslimatlar	60.000	162.534	150.000	60.000
Alacaklar	508.113	17.920	603	153.734
Kalan	542	-22.148		-18.130

¹⁹ 9 aylık.²⁰ Yıllık.²¹ 16 aylık.²² *Memlaha-i Tavşanlı ve Perakende-i Söğüd birlikte.*²³ Muhtelif tarihler için.²⁴ Muhtelif tarihler için.²⁵ Yaklaşık 13 aylık.²⁶ 16 aylık.

Tablo 1: Devamı

Hicri / Miladi	1042-43/1633-34 16 ay	1044-45/1635 12,5 ay	1045-46/1636 11,5 ay	1046-47/1637 11,5 ay
Cari dönemden gelir	918.763	868.916	949.513	901.268
Aylık gelirler	33.606 ²⁷	31.858 ²⁸	31.020	33.100
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	10.800	8.190	7.560	7.560
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	8.800	6.950	6.600	6.600
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	5.936	4.823	4.440	4.440
Mukataa Gelirleri	796.833	769.207	780.000	787.833
<i>Edremid ve timâr-hâ-i cedid ve tâhûn</i>	333.333	310.207	330.000	333.333
<i>Perâkende-i Edremid</i>	100.000	100.000	90.000	100.000
<i>Bergama ve â'sâr-ı çeltik</i>	170.000	170.000	180.000	170.000
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	80.000	70.000	70.000	70.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000	110.000	110.000	110.000
Tarimsal gelirler (nakdî)	70.675	67.512	67.454	77.835
Tarimsal gelirler (aynî) (kile)	14.660	13.911	15.584	12.015,5
Mahsulat satışı			64.200	
Toplam giderler	1.324.875	1.182.998	923.802	615.275
Maaş ödemeleri	462.670 ²⁹	449.850 ³⁰	410.670	290.190
Mutfak giderleri	621.971	409.157	391.970	299.563
Teslimatlar	100.000		115.000	115.000
Alacaklar	173.000	53.839	18.959	150.318
Kalan	-35.747	7.245	-73.024	39.614

27 16 aylık.

28 13 aylık.

29 Muhtelif tarihler için.

30 Muhtelif tarihler için.

Tablo 1: Devamı

Hicri / Miladi	1047-48/1638 13,5 ay	1049/1639	1050/1640	1051/1641
Cari dönemden gelir	980.809	994.185	1.231.787	1.199.720
Aylık gelirler	29.772	30.480	35.560 ³¹	29.220
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Murâdiye</i>	7.560	7.560	8.680	7.560
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Mâkiyân</i>	6.600	6.600	7.700	6.600
<i>İcâre-i Dekâkîn der Sûk-ı Eyne Bey</i>	4.352	4.440	5.180	4.440
Mukataa Gelirleri	801.033	870.237	1.096.537	1.014.400
<i>Edremid ve timârhâ-i cedîd ve tâhûn</i>	333.333	341.333	341.333	650.000 ³²
<i>Perâkende-i Edremid</i>	100.000	108.000	108.000	
<i>Bergama ve â'sâr-ı çeltik</i>	180.000	187.000	187.000	160.000
<i>Memlaha-i Tavşanlı</i>	70.000	60.000	60.000	70.000
<i>Perâkende-i Söğüd</i>	110.000	111.504	111.504	180.000
Tarımsal gelirler (nakdî)	78.785	85.729	93.251	92.204
Tarımsal gelirler (aynî) (kile)	12.322	11.710	12.150	15.705
Mahsulat satışı	65.000			
Toplam giderler	1.104.933	774.391	1.052.766	791.781
Maaş ödemeleri	403.980	403.920	475.440 ³³	409.320
Mutfak giderleri	383.884	322.511	523.616 ³⁴	275.196
Teslimatlar	120.000	120.000	320.000	260.000
Alacaklar	64.618	14.412	14.412	179.108
Kalan	-183.354	150.000	259.021	231.264

³¹ 14 aylık.³² *Perâkende-i Edremid* ile birleştirildi. 200.000 akça 'avâ'id-i mütevellî ile birlikte 650.000 akça olarak kaydedilmiştir.³³ 14 aylık.³⁴ 14 aylık.

Tablo 2: Fiyatlar (akça)

Sene	1608	1609	1610	1611	1612	1613	1614	1615	1617
Buğday (kile)	*35,25	*20	*14	14	12	18	33,5	38,03	
Pirinç (kile)	56,95	60,4	34,75	28,88	29,21	29,66	36,76	33,08	32,86
Yulaf (kile)	*12	*7	*4	*5		*6		*5	*8
Nohud (kile)			42			18,02	30	30,67	
Et (kıyye)	4,08	6					12,53		
Sadeyağ (kıyye)	35,44	35,77	31,55	25,68	24,06	25,14	25,46	24,93	26,04
Bal (kıyye)	25,65	24,8	15	19,76	21,16	18,63	16,07	15,04	18,16
Beziryağı (kıyye)	24,35	24							
Badem (kıyye)	38,4		22	20	17,84	20,75	24	24	24
Kuru kara üzüm (kıyye)	6	6	4,68	4,52	5	4,94	4,99	4,79	5
Kuru sarı üzüm (kıyye)	7,67	6	5,21	6	4,98	5	5,88	5,03	6
Kara erik (kıyye)	6			6	5,03	5,71	5,5	4,13	5
İncir (kıyye)							5	6	
Tuz (kıyye)							1,21	1,85	
Nişasta (kıyye)	16,98	20,26		11,97	11,97	15,21	14,5	12,9	
Safran (dirhem)			4	5,06	5,06		3,75	4	

Tablo 2: Devamı

Sene	1619	1622	1622-23	1625	1628	1629	1630-31	1633-34	1635
Buğday (kile)	*28	55	76,3	27	30	*20	35	35	
Pirinç (kile)	29,35	45	65,21	25	36,85	39,47	40,57	44,78	44,16
Yulaf (kile)	*10						10		
Nohud (kile)		50	60			30	50	60	
Et (kıyye)				11	11,67	12	12	16	14
Sadeyağ (kıyye)	27,03	24	28,88	28,04	32	30	29,4	49	44,06
Bal (kıyye)	17,85	22	23,84	16	16	16	19,27	23	19,89
Badem (kıyye)	14,9	24	30	20	24	24	24	50,91	34,89
Kuru kara üzüm (kıyye)	7,92	8		4	5	6	6	7	7
Kuru sarı üzüm (kıyye)	6			5	8	7	8	9	8,92
Kara erik (kıyye)	6,94			5	8	8	7	7	8
İncir (kıyye)	6	8			6				
Tuz (kıyye)			2	1,99	2		1,71	2	2,04
Nişasta (kıyye)				12	12	14	16	12	10
Safran (dirhem)		3		4	4	4	4	3	3

³⁵ “*” işaretli fiyat verileri vakfın pazara yaptığı satışlardan çıkarılan fiyat seviyeleridir. Diğerleri vakfın satınalım kayıtlarından çıkarılan fiyat verileridir.

Tablo 2: Devamı

Sene	1636	1637	1638	1639	1640	1641	1642
Buğday (kile)	*20		48,07				20
Pirinç (kile)	50,85	50		40	46,84	39,94	40
Et (kıyye)		14		12	12	12	
Sadeyağ (kıyye)	34,22	40	40	29	43,34	24	16
Bal (kıyye)	21,91	18,68	21,99	18	20	14	12
Badem (kıyye)	44	50	31,96	40	40	24	
Kuru kara üzüm (kıyye)	7	7	6,21	7	6	4	
Kuru sarı üzüm (kıyye)	6,81	8	8	8	7	8	
Kara erik (kıyye)	12	8	10	8	8	5	
İncir (kıyye)	6		8			5	
Tuz (kıyye)	2			2	2	2	
Niştasta (kıyye)	12	12	12	16	16	9	
Safran (dirhem)		4	9,71	4	4	4	

KAYNAKÇA

- Akdağ Mustafa. (1995a). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Akdağ Mustafa. (1995b). *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559)*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Barkan Ömer Lütfi. (1942a) Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-304.
- Barkan Ömer Lütfi. (1942b). Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller, *Vakıflar Dergisi*, 2, 354-365.
- Barkan Ömer Lütfi. (1962-63). İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23/1-2, 239-296.
- Barkan Ömer Lütfi. (1964). Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1/2, 235-377.
- Barkan Ömer Lütfi. (1971). Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585/1586), *Vakıflar Dergisi*, 9, 109-161.
- Barkan Ömer Lütfi. (1975). The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East, *International Journal of Middle East Studies*, 6, 3-28.
- Barkan Ömer Lütfi. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Barkey Karen. (1994). *Bandits and Bureaucrats*, New York, Cornell University Press.

- Çizakça Murat. (1980). A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900), *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 23, no. 1/2, 142-152.
- Dalsar Fahri. (1960). *Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, Sermet Matbaası.
- Ergenç Özer. (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Faroqhi Suraiya. (1974). Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVII/2, 145-172.
- Faroqhi Suraiya. (1981). Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as Seen Through Sixteenth and Seventeenth-Century Documents, *Turcica*, 90-121.
- Faroqhi Suraiya. (1987). A Great Foundation in Difficulties: or some evidence on economic contraction in the Ottoman Empire of the mid-seventeenth century, *Revue D'Histoire Magrebine*, 47-48, 109-121.
- Faroqhi Suraiya. (1988). Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652), *Turcica*, XX, 43-69.
- Gerber Haim. (1988). *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem, The Hebrew University.
- Griswold William J. (1983). *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020 / 1591-1611*, Berlin, Klaus Schwarz.
- Güran Tevfik. (2006). *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul, Kitabevi.
- İnalçık Halil. (1960). XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar, *Belleten*, cilt. 24, no. 93, 45-102.
- İnalçık Halil. (1994). The Ottoman State: Economy and Society, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* içinde, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert, New York, Cambridge University Press.
- Köprülü Fuad. (1938). Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti, *Vakıflar Dergisi*, 1, 1-6.
- Lopez Robert Sabatino. (1945). Silk Industry in the Byzantine Empire, *Speculum*, vol. 20, no. 1, 1-42.
- Orbay Kayhan. (2006). Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları; vakfiyeler, şeriye sicilleri, mühimmeler, tahrir defterleri ve vakıf muhasebe defterleri, *Vakıflar Dergisi*, XXIX, 27-41.
- Orbay Kayhan. (2007a). Structure and the Content of the Waqf Account Books as sources for Ottoman Economic and Institutional History, *Turcica, Revue D'Etudes Turques*, vol. 39, 3-48.
- Orbay Kayhan. (2007b). *Economic Development of the Imperial Waqfs; A Study in the Institutional and Local Economic History in the Transformation Period*. Yayınlanmamış Doktora tezi: University of Vienna.
- Orbay Kayhan. (2007c). 16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret'inin Mali Tarihi (1553-1650), *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, sayı 22, 125-158.
- Orbay Kayhan. (2007d). Fiyat Devrimi ve Geç 16. yy. ve 17. yy. İçinde Anadolu'da Fiyat Değişimleri, tebliğ metni, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi*, İstanbul.

- Pamuk Şevket. (2000). *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Peri Oded. (1992). Waqf and Ottoman Welfare Policy, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 35, 171-185.
- Raymond André. (2002). The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns, *Arab Cities in the Ottoman Period, Cairo, Syria and the Maghreb* içinde, Variorum.
- Shefer Miri. (2003). Charity and Hospitality: Hospitals in the Ottoman Empire in the Early Modern Period, *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts* içinde, ed. M. Bonner et al., SUNY Press, 121-143.
- Singer Amy. (2002). *Constructing Ottoman Beneficence, An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, State University of New York Press.
- Uluçay Çağatay M. (1944). *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, Manisa Halkevi Yayınlarından Sayı: XI.
- Unan Fahri. (2006). *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ülken Hilmi Ziya. (1971). Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği, *Vakıflar Dergisi*, ayrı basım, IX, 1971, 13-37.
- Yediyıldız Bahaeddin. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Yerasimos Stéphane. (2001). Le *Waqf* du *Defterdar* Ebu'l Fazl Efendi et ses Bénéficiaires, *Turcica*, 33, 7-33.